

Ο ΤΑΜΠΟΥΡΑΣ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ

του Μανώλη Σαλούστρου

Περιγραφή

Ο ταμπουράς είναι ένα αχλαδόσχημο μουσικό όργανο, με μικρό αντηχείο (σκάφος), μακρύ βραχίονα ο οποίος φέρει κινητούς δεσμούς ή «μπερντέδες» και έχει τρεις ομάδες χορδών που είναι τεντωμένες κατά μήκος του οργάνου και παράλληλες προς αυτό και οι οποίες νύσσονται (παίζονται) με πένα.¹ Το σκάφος του ταμπουρά κατασκευάζεται είτε από μονοκόμματο ξύλο το οποίο σκάβεται, είτε από «ντούγκες», λωρίδες ξύλου που κολλιούνται μεταξύ τους πάνω σε ένα καλούπι για να πάρουν το επιθυμητό σχήμα. Τα κλειδιά ή στριφτάρια είναι ξύλινα και σφηνώνουν στο πάνω μέρος του βραχίονα.²

Εικόνα 1. Ταμπουράδες μαθητικοί μικρού μεγέθους

Οι διαστάσεις και το κούρδισμα των μαθητικών ταμπουράδων

Οι ταμπουράδες που χρησιμοποιούν οι μαθητές στα Μουσικά Γυμνάσια είναι όργανα μικρού μεγέθους (με διαστάσεις 99 εκατοστά έως 109 περίπου από την μια άκρη στην άλλη) ενώ το κούρδισμα τους είναι : ΡΕ στις πρώτες τρεις χορδές, Σολ στις δύο μεσαίες και Ντο στις δύο πάνω.³

¹ Σαρρής 2003,98.

² Σαρρής 2003,98.

³ Μπαραμπούτης Β, Κατσιάνης Σ, Γράμπας Κ.,2016.

Ο ταμπουράς διδάσκεται στα Μουσικά Γυμνάσια της χώρας από το 1988 και ο στόχος του μαθήματος είναι, εκτός από την αυτοτελή εκτέλεση μουσικών κομματιών και συνοδεία φωνητικών εκτελέσεων, η πρακτική υποστήριξη των θεωρητικών γνώσεων μέσα από τη βιωματική γνωριμία των μαθητών με τα μουσικά διαστήματα, τις μελωδικές έλξεις των Ήχων, την ποικιλία της οργανικής απόδοσης (*ετεροφωνία μελική*) και τη ρυθμική συνοδεία (*ετεροφωνία ρυθμική*) κατακτώντας έτσι τις τεχνικές και το ύφος της Ελληνικής Παραδοσιακής Μουσικής.⁴ Προς επίτευξη του παραπάνω στόχου εκπονήθηκε και η «*μέθοδος ταμπουρά*»⁵ από τον Γιάννη Αρβανίτη, τον Στέλιο Κατσιάνη, Βασιλή Μπαραμπούτη και το Γιώργο Χατζημιχελάκη (έγκριτους καθηγητές του ΠΜΓΛ Παλλήνης) που έγραψε το προσχέδιο Ιστορίας του ταμπουρά με βάση τις γραπτές πηγές της ελληνικής γραμματείας. Η μέθοδος δόθηκε στους καθηγητές του οργάνου στην 1^η πανελλήνια εκπαιδευτική – ενημερωτική συνάντηση δασκάλων [στα Μουσικά Σχολεία] των θεωρητικών της Ελληνικής Παραδοσιακής Μουσικής και του ταμπουρά, στα Κρέστενα της Ηλείας στις 21-23 Νοέμβρη το 1997. Η συνάντηση αυτή είχε οργανωθεί από το ΥΠΕΠΘ και την Καλλιτεχνική Επιτροπή των Μουσικών Σχολείων, σε συνεργασία με το Πειραματικό Μουσικό Γυμνάσιο- Λύκειο Παλλήνης.

Με βάση, το ισχύον ωρολόγιο πρόγραμμα ο ταμπουράς διδάσκεται (1) ώρα την εβδομάδα στις τρεις πρώτες τάξεις του Μουσικού Γυμνασίου.⁶ Μάλιστα, με το Πρόγραμμα Σπουδών « ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ» (Σχολείο 21^{ου} αιώνα) – Νέο Πρόγραμμα Σπουδών» του ΙΕΠ, έχει γραφτεί και μια καινούργια μέθοδος ταμπουρά του 2016 που είναι συνέχεια της μεθόδου του Γιάννη Αρβανίτη και των μετέπειτα παραρτημάτων της.⁷

Σημείωση: και οι δύο μέθοδοι έχουν αναρτηθεί στην επίσημη ιστοσελίδα του Μουσικού Σχολείου Ηρακλείου σε μορφή pdf, στο πεδίο μαθητές – εκπαιδευτικό υλικό.

⁴ Βλέπε, Υπουργική Απόφαση Γ2 /1685/ 02-03-1995 Φεκ 187 τ.Β'ΥΠ.Ε.Π.Θ.

⁵ Αρβανίτης Γ.,1967.

⁶ Εφημερίς της Κυβερνήσεως (τεύχος δεύτερο) Αρ. Φύλλου 2858 28/12/2015 Αρ. Απόφασης 203617/Δ2,σ.34085.

⁷ Μπαραμπούτης Β, Κατσιάνης Σ, Γράμπας Κ.,2016.

Ο ταμπουράς μέσα στην Ιστορία του

Οργανολογικά ο ταμπουράς εντάσσεται στη μεγάλη οικογένεια των λαούτων.⁸ Στα

Εικ. 2. Μούσα με τρίχορδο ανάγλυφο από βάση αγάλματος από τη Μαντίνεια του 320 π.Χ., Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών.

λαουτοειδή όργανα με μικρό σκάφος και μακρύ βραχίονα ανήκει και το αρχαιοελληνικό όργανο, *τρίχορδο* ή *πανδούρα* ή *πανδουρίς* ή *φάνδουρος* και οι παραλλαγές του. Η πανδούρα ή τρίχορδο, στην αρχαία Ελλάδα ήταν όργανο με μικρό ηχείο και μακρύ βραχίονα, είχε τρεις χορδές όπως υποδηλώνει και η ονομασία του. Ο πανδουριστής⁹ πίεζε τις χορδές στο βραχίονα με το αριστερό του χέρι και τις τσιμπούσε με το δεξιό όπως φαίνεται στο περίφημο ανάγλυφο του 320 π.Χ. από τη Μαντίνεια (**Εικ.2.**), όπου η Μούσα παίζει ένα τρίχορδο λαουτοειδές όργανο.¹⁰

Η αρχαιοελληνική πανδούρα ή πανδουρίς συνεχίζει να υπάρχει στα βυζαντινά και υστεροβυζαντινά χρόνια με ονομασίες λαβούτον, πανδούριν, θαμπούριν, ταμπούριν, πράγμα που επιβεβαιώνει μια αδιάκοπη συνέχεια χρήσης τέτοιων οργάνων από τις πανάρχαιες εποχές μέχρι σήμερα **Εικ. 3.**¹¹

Η οικογένεια των λαουτοειδών έχει μακρά ιστορία και μεγάλη αντοχή στο χρόνο. Στο χώρο της Μεσογείου αλλά και στην Ανατολή άκμασαν πολλά τέτοια όργανα με διάφορα ονόματα, σχήματα, και μεγέθη ήδη από την αρχαία Μεσοποταμία, Βαβυλώνα, Ασσυρία, Αίγυπτο. Στις εξελίξεις τους υπάγονται σήμερα οι οικογένειες του ταμπουρά, του σαζιού, του μπουζουκιού όλες τρίχορδες ή με τρεις ομάδες χορδών όπως και το μπουλγαρί (**Εικ.4.**)

12

⁸ Ανωγειανάκης Φ 1972,203-204.

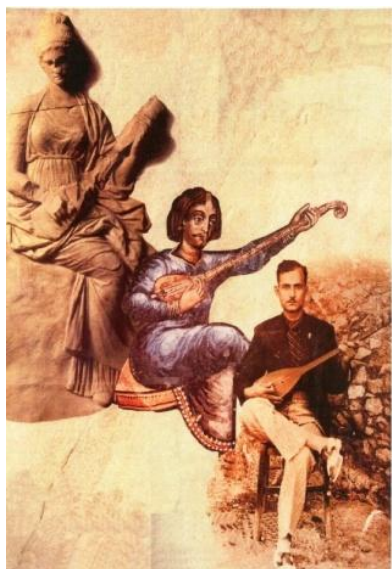
⁹ Πανδουριστής= εκτελεστής της πανδούρας, Μιχαηλίδης1982,325-327.

¹⁰ Παπαιοκονόμου –Κηπουργού 2003,114.

¹¹ Μαλιάρας 2003,277.

¹² Παπαιοκονόμου –Κηπουργού 2003,114.

Το μπουλαγρί, είναι ένας ταμπουράς.¹³ ο σπουδαίος εκτελεστής του μπουλαγριού Στέλιος Φουσταλιεράκης (Εικ.5.) από το Ρέθυμνο μας έχει αφήσει μια πλούσια δισκογραφική παρακαταθήκη¹⁴ με ταμπαχανιώτικα κρητικά τραγούδια.¹⁵

Εικ.3. Η μούσα με το τρίχορδο- βυζαντινή τοιχογραφία με ταμπουρά και ο Στέλιος Φουσταλιεράκης με το Μπουλαγρί = τύπος ταμπουρά που υπάρχει στην Κρήτη .

Αφίσα από τη διεθνή ημέρα μουσείων 18

Εικ. 4. Μπουλαγρί κατασκευή Αντώνης Στεφανάκης Ζαρός

Εικ.5. Ο Στέλιος Φουσταλιεράκης με το μπουλαγρί

Επιπλέον πολλοί οργανοπαίκτες στην Κρήτη ειδικά πριν την επικράτηση του λαούτου κατασκεύαζαν σκαφτά ταμπουροειδή όργανα για να συνοδεύουν τη λύρα **Εικ. 4.**¹⁶

Εικ.4. Αυγόσχημος ταμπουράς & Βιολόλυρα

Φωτογραφία του 1947 από το Μορόνι Ηρακλείου : Σαλούστρος Παντελής ταμπουρά και Παπαδάκης Γιάννης (Δηλαδής) Βιολόλυρα

¹³ Daly R 1996, 8.

¹⁴ Φουσταλιεράκης Στέλιος 1935-1955.

¹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=hEPxGnw01-4>

¹⁶ Daly R 1996, 20.

Ο ταμπουράς ως μαθητικό εποπτικό εργαλείο στη διδασκαλία της Παραδοσιακής μουσικής.¹⁷

Οι **κινητοί δεσμοί «μπερντέδες»** στο βραχίονα του οργάνου που εύκολα ανεβαίνουν ή κατεβαίνουν¹⁸ καθιστούν τον ταμπουρά ικανό για να μπορεί να αποδώσει τα διαστήματα της Βυζαντινής και δημοτικής μουσικής: δίεση, λείμμα, ελάχιστο τόνο, ελάσσονα τόνο και μείζονα τόνο,¹⁹ τα οποία διαφέρουν από εκείνα της Ευρωπαϊκής μουσικής, και να παίξει διάφορες τροπικές κλίμακες *μακάμια και δρόμους*.²⁰ Μάλιστα ο μακρύς βραχίονας με τους «μπερντέδες» συμβάλλει στο να μπορέσει ο μαθητής να κατανοήσει εκτός από ακουστικά και με οπτικό τρόπο τα μουσικά διαστήματα, βλέποντάς τα ως ευθύγραμμα τμήματα, αφού ως μουσικό διάστημα ορίζεται η απόσταση δύο πατημάτων στο μάνικο του μουσικού οργάνου (σύμφωνα με τον Αριστόξενο τον κορυφαίο των Ελλήνων θεωρητικών της αρχαιότητας 4^{ου} αιώνα π.Χ.).²¹

Ο εκπαιδευτικός ρόλος του ταμπουρά τονίζεται σε όλα τα θεωρητικά συγγράμματα των μεγάλων Δασκάλων της Βυζαντινής μουσικής του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα.²² Η αξία της οργανοχρησίας του ταμπουρά για τη μύηση των μαθητών στα δύσκολα διαστήματα της Βυζαντινής μουσικής σημειώνεται από το μεγάλο Δάσκαλο Χρυσάνθο, ο οποίος ήταν ο ένας από τους τρεις θεμελιωτές της Νέας Αναλυτικής Μεθόδου Σημειογραφίας, στο μνημειώδες έργο του «*ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΝ ΜΕΓΑ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ*».²³ Αλλά και ο Κυριακός Φιλοξένης²⁴ αναφέρει ότι με τον ταμπουρά ενδυναμώνεται η μουσική τέχνη, σαν να έχει ο μαθητής δέκα δασκάλους.²⁵ Το ίδιο υποστηρίζει και Σίμων Καράς, ένας από τους σημαντικότερους Δασκάλους και μουσικολόγους της εποχής μας, ο οποίος σημειώνει στο θεωρητικό του: ο

¹⁷ Η χρήση της πανδουρίδας, ως μαθητικό εποπτικό εργαλείο σε εφαρμογές επί του θεωρητικού μέρους της μουσικής σημειώνεται από τον πυθαγόρειο μαθηματικό και θεωρητικό του Β' μ.Χ. αιώνα Νικόμαχο Γερασινό στο βιβλίο του «Αρμονικής εγχειρίδιο» (κεφ Δ'). Εκεί, ο φάνδουρος ταυτίζεται με το μονόχορδο του Πυθαγόρα, όργανο μαθηματικού υπολογισμού των μουσικών διαστημάτων. Η ταύτιση αυτή με το μονόχορδο πηγάζει από το γεγονός ότι η πανδουρίδα ήταν το μόνο όργανο της αρχαιότητας με βραχίονα, που διέθετε χωρίσματα, όπως ο σημερινός ταμπουράς, και πλησίαζε το μονόχορδο. «*Με τη χρήση του μονοχόρδου οι Πυθαγόρειοι κατάφεραν να μεταφέρουν την ακουστική εμπειρία, με τη βοήθεια της Γεωμετρίας, σε οπτική παρατήρηση, γεγονός εξαιρετικά σημαντικό, αφού η όραση είναι ο πιο αξιόπιστος μάρτυρας ανάμεσα στις αισθήσεις μας*». West L.M 2004,112.& Χατζημιχελάκης1991,2.& Σπυρίδης 2005,354,8.

¹⁸ Ανωγειανάκης 1991,208.

¹⁹ Καράς 1970, 16-19.

²⁰ Σαρρής 2003,98.

²¹ «*Γραμμική αντιμετώπιση των μουσικών διαστημάτων*», Σπυρίδης 2005,221.

²² Χατζημιχελάκης 1991,1-23.

²³ Χρυσάνθος 1832,194.

²⁴ Σιάσος 2017,12 .

²⁵ Φιλοξένης 1859, 41-42.

ταμπουράς «είναι όργανο **ευμεταχείριστον** και παρέχει εικόνα σαφή των ποικίλων διαστηματικών διαιρέσεων, απαραίτητο δια τους σπουδαστάς και τους μελετητάς, όχι μόνον της ιδικής μας, αλλά και της καθόλου ανατολικής μουσικής».²⁶

Μανώλης Σαλούστρος

06-12-2023

Καθηγητής

Ελληνικής Παραδοσιακής Μουσικής –
(Ταμπουρά – Λαούτου – Μαντολίνου)

Μουσικό Σχολείο Ηρακλείου

²⁶ Καράς Σίμων 1982,180.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αρβανίτης Γ., *Μέθοδος Ταμπούρα*, Αθήνα 1997.

Ανωγειανάκης Φ., *Νεοελληνικά χορδόφωνα, Το λαγούτο. Ανάτυπον εκ της «Λαογραφίας», τόμος. ΚΗ' (ΧΧVIII) Αθήνα 1972*

Ανωγειανάκης Φ., *Ελληνικά Λαϊκά Μουσικά Όργανα*, Β' έκδοση, Εκδοτικός Οίκος «Μέλισσα» Αθήνα 1991.

Daly R., *Παραδοσιακά Μουσικά Όργανα*. Από την Ελλάδα, Μέση Ανατολή, Βόρεια Αφρική, Κεντρική Ασία και Ινδία. Αετοπούλειο πολιτιστικό κέντρο. Πολιτιστικό Κέντρο Δήμου Χαϊδαρίου 1996.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως (τεύχος δεύτερο) Αρ. Φύλλου 2858 28/12/2015 Αρ. Απόφασης 203617/Δ2.

Καράς Σ., *Γένη και διαστήματα εις την βυζαντινήν μουσικήν*, Αθήναι 1970.

Καράς Σ., *Μέθοδος της Ελληνικής Μουσικής, τόμος Β'* Αθήνα: Σύλλογος προς διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής Αθήνα 1982.

Μαλιάρας Ν., «Τα μαρτυρούμενα μουσικά όργανα στο Βυζάντιο» στο: στο: Λ. Αγγελόπουλος κ.ά., *Τέχνες II: Επισκόπηση ελληνικής μουσικής και χορού. Ελληνική Μουσική Πράξη: Αρχαίοι και Μέσοι Χρόνοι*, Τόμος Β' Πάτρα: ΕΑΠ. 2003.

Μιχαηλίδης Σ., *Εγκυκλοπαίδεια της Αρχαίας Ελληνικής Μουσικής* Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης Αθήνα 1982.

Μπαραμπούτης Β, Κατσιάνης Σ, Γράμπας Κ., *Μέθοδος Ταμπούρα α' γυμνασίου Επίπεδο Α Πειραματικό Μουσικό Γυμνάσιο – Λύκειο Παλλήνης, Παλλήνη 2016.*

Παπαϊκονόμου –Κηπουργού Κ., «Τα αρχαία Ελληνικά Μουσικά Όργανα» στο: στο: Λ. Αγγελόπουλος κ.ά., *Τέχνες II: Επισκόπηση ελληνικής μουσικής και χορού. Ελληνική Μουσική Πράξη: Αρχαίοι και Μέσοι Χρόνοι*, Τόμος Β' Πάτρα: ΕΑΠ. 2003.

Σαρρής Χ., «Ελληνικά Παραδοσιακά και Λαϊκά όργανα» στο: Ν Γράψας, κ.ά., *Τέχνες II: Επισκόπηση Ελληνικής Μουσικής και Χορού Τόμος Γ' Ελληνική Μουσική Πράξη: Λαϊκή Παράδοση- Νεότεροι Χρόνοι*, ΕΑΠ, Πάτρα 2003.

Σιάσος Σ., *Μέθοδος Οργανοχρησίας του Ταμπούρα, με χρήση Βυζαντινής Σημειογραφίας* Αθήνα. 2017

Σπυρίδης Χ ., *ΕΥΚΛΕΙΔΟΥ Κανόνος Κατατομή*, Εκδόσεις Γαρταγάνη, Θεσσαλονίκη 2005.

Υπουργική Απόφαση Γ2 /1685/ 02-03-1995 Φεκ 187 τ.Β'ΥΠ.Ε.Π.Θ.

Φιλοξένης Κ.,*Θεωρητικόν Στοιχειώδες της Μουσικής* Κωνσταντινούπολις 1859.

Φουσταλιεράκης Στέλιος 1935-1955., *Κρητική Μουσική Παράδοση*. Οι πρωτομάστορες, Αεράκης Κρητικό Μουσικό Εργαστήρι (Δισκογραφία).

Χατζημιχελάκης Γ., «Προσχέδιο Ιστορίας του Ταμπουρά με βάση τις γραπτές πηγές της ελληνικής γραμματείας» 1991,σελ.1-23, στο: Αρβανίτης Γιάννης., *Μέθοδος Ταμπουρά* , Αθήνα 1997.

Χρυσάνθος, *Θεωρητικόν Μέγα της Μουσικής*, Τεργέστη (1832): ανατύπωση εκδ. Κουλτούρα.

West L.M., *Αρχαία Ελληνική Μουσική*, Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 2004.

<https://www.youtube.com/watch?v=hEPxGnw01-4>